
ПРОГЛАШ

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2014 (год. XXIII), ISSN 2367-8585

Людмила Иванова, Мария Йосифова

ЕЗИКЪТ НА НОРМАТИВНИТЕ АКТОВЕ – ЮРИДИЧЕСКИ И ФИЛОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ

Людмила Иванова, Мария Йосифова

ЕЗИКЪТ НА НОРМАТИВНИТЕ АКТОВЕ – ЮРИДИЧЕСКИ И ФИЛОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ

Настоящата работа предлага обзор на особеностите на юридическия език в българските нормативни актове. Необходимостта да се насочи вниманието към езиковите специфики на този клас правни текстове произтича от значимостта на проблематиката, която излиза извън чисто юридическите и чисто лингвистичните рамки и изисква партниране с цел формулиране на текстове, отговарящи на две основни изисквания: спазена специфична логика в нормативните актове и достъпност на информацията. Констатациите са адресирани разнопосочно: към начинаещи преводачи, на които липсва юридическа подготовка, към юристи относно необходимостта от сътрудничество с филолози при формулирането на законовите текстове и към журналистите за отговорно и компетентно боравене с езика на правото.

Ключови думи: юридически език, езикови особености, нормативни актове, функции на текста

The paper offers an outline of the characteristics of legal language in Bulgarian legislation documents. The necessity to focus on the linguistic traits of this kind of legal text stems from the importance of a particular subject matter which bridges the purely legal and purely linguistic bounds in an indispensable partnership aimed at the

formulation of texts meeting two fundamental requirements: the specific logic of legislative texts and accessibility of information. The findings may be of interest to various addressees such as less experienced translators who lack the necessary legal background, as well as lawyers in need of cooperation with linguists for the formulation of legal texts, but also to journalists as an aid for the competent and responsible tackling of legal language.

Keywords: *legal language, linguistic traits, legislation, text function*

През последните години интересът към езика на правото нараства и излиза извън рамките на тясната специализация, навлиза в сфери на други научни области (езикознание, теория на комуникацията, херменевтика), привлича често медийния интерес¹, придобива значимост за все по-широк кръг потребители. Причините за този интерес очевидно са разнопосочни:

В юридическата сфера те могат да се търсят на първо място в интензивните международни контакти, при които се налага или хармонизиране на националното с международното право, или се изисква отлично познаване на съдържанието на чуждите правни термини², на начина на вербализиране на послания в разновидностите на юридическите текстове. Друг стимулиращ интереса към езика на правото фактор е ежедневната практика на юриста, която изисква отлична обща и специализирана езикова компетентност и красноречив, убедителен изказ (както в устната, така и в писмената комуникация в сферата на правото). Неслучайно в курса на обучение на бъдещите юристи има дисциплини като *Обща реторика* или *Съдебна реторика*, тъй като в съдебна зала е безусловно необходимо, независимо от ролята в процеса, юристът да е в състояние да изрази максимално точно, ясно, езиково вярно и въздействащо позициите си. Същите изисквания за краткост, точност и яснота важат и за писмените актове, вж. Чл. 9 от Закона за нормативните актове (ЗНА). За съжаление, нашият законодател не е винаги прецизен в прилагането на тази норма, което води до нежелани последици при тълкуването и прилагането на съответния текст, срв. разпредбата на чл.12а ал.1 от НК, която гласи:

чл. 12а. *(Нов – ДВ, бр. 62 от 1997 г.) (1) Не е обществено опасно причиняването на вреди на лице, извършило престъп-*

ление при неговото задържане за предаване на органите на властта и предотвратяване на възможността за извършване на друго престъпление, ако няма друг начин за неговото задържане и ако при това задържане не е допуснато превишаване на необходимите и законосъобразни мерки.

Това дълго и неясно изречение навежда на абсурдни изводи при едно буквално тълкуване, например, че нормата е приложима само когато се причиняват вреди на лице, което извършва престъпление при неговото задържане, но не е ясно тогава на какво основание изобщо това лице се задържа. Също така употребата на минало време на глагола *извършвам* внушава извода, че вредите се причиняват на лицето, след като то вече така или иначе е довършило престъплението, което извършва при неговото задържане (Стойнов 2008: 229).

От гледна точка на **лингвистиката** засиленият интерес се дължи на интензивното развитие на нейния дял *лингвистика на текста*, която в последните години се занимава задълбочено с различните жанрове при специализираните текстове. Влияние оказва и интердисциплинарната наука *социолингвистика*, която се интересува от особеностите на груповите или професионалните езици. Вследствие на засиления интерес към специализираните езици като цяло се оформя и специфичният клон *съдебна лингвистика* (нем. *forensische Linguistik*, англ. *forensic linguistics*, *legal linguistics*). Проблематиката е от значение и за *преводознанието* с оглед на лавинообразното нарастване на необходимостта от превод на юридически текстове в условията на глобализация³.

Езикът на правото интересува и **журналистите**, които отразяват значими обществени събития, в това число и приемането или изменението на закон, важни съдебни процеси и др. Често спецификата на юридическия език, съчетана с недоглеждане и/или незнание от страна на журналистите, води до комични статии в пресата. Така „се раждат“ понятия като „деликатна отговорност“ вместо деликтна такава (Коруев, Томов 2010: 348). Друга досадна журналистическа грешка е употребата на жаргон и паразитни изрази. Така например се говори за „обир“ и „източване на банки“, както посочва адв. Ал. Новаков в проведена анкета по този въпрос (Коруев, Томов,

2010: 352). Никъде в особената част на сега действащия НК от 1968 год. нашият законодател не урежда състави на престъпления, означени по този начин, съответно не урежда и наказания при извършването им. Затова некоректно е и да се говори за „осъдени за обир“ или „осъдени за източване на банки“. След като липсва наказуемостта като елемент от обективна страна, на какво тогава се осъжда деецът? Разбира се, в конкретните случаи деянията, за които става дума, наистина са престъпни, просто нашият НК ги е именувал по друг начин. Коректно би било да се следва неговата терминология.

Средностатистическият българин също е изкушен от света на правото, макар че е трудно да се установи кое поражда този интерес: дали журналистите провокират вниманието на обществеността чрез средствата за масово осведомяване, или този интерес съществува априори сред гражданите, а медиите само му откликват (Арънсън 2009: 102). За непознаващия добре езика на правото също така може да е изненада, че думи, които в общоупотребимия език се разглеждат като частични синоними (напр. *разпореждам се* и *разполагам с нещо*.), не са такива в контекста на правото. Непознаващият спецификата на юридическия език носител на езика понякога е озадачен и от архаично звучащи му формулировки (напр. *запретен*, *повереник*, *гдето* и др.), а в други случаи се стъписва пред неразбираеми чуждици (напр. *делкредере*, *промидент* и др.). Нормално е това неразбиране от страна на лаика, тъй като става дума за един силно специализиран език в рамките на българския. Неслучайно и една от основните гаранции за правото на защита в наказателния процес е разясняването на правата на субектите на процеса (чл. 15 ал. 3 НПК). Тук законодателят вменява задължение на съда, прокурора и разследващите органи не просто да съобщят, прочетат и т.н. процесуалните права, а именно да разяснят, т.е. да изяснят или „преведат“, образно казано, правата от юридически на общоупотребим български език.

Както бе посочено по-горе, интересът към езика на правото е разнопосочен и породен от обективни фактори. Този интерес кореспондира с многопластовостта и комплексността на юридическия език, в който съществуват като относително самостоятелни елементи *научният юридически език*, *езикът на правната публицистика*,

езикът на юридическите актове, съдебният език, езикът на нотариата, езикът на адвоката и др. (Милкова 2002: 249)

В настоящата работа акцентът пада върху една от тези разновидности, а именно върху **езика на нормативните актове**, т.е. върху езика на законодателя. Емпиричният материал, върху който се съществува анализът, са различни законови текстове.

Изложението е структурирано по следния начин: след представяне на обща теоретична рамка за интерпретация на юридическия език следват раздели, проследяващи езиковите особености на нормативните актове на различни езикови нива. Целта е да се демонстрират тесните връзки между език и функции на нормативните текстове, както и да се провери доколко действащите нормативни актове спазват основните изисквания, заложиени в Закона за нормативните актове (ЗНА).

1. Обща характеристика на юридическия език

1.1. Специфики на юридическия език

Обстоятелството, че юридическият език се реализира със средствата на определен национален език, може да подведе само незапознати с материята относно самостоятелността му (Хрусанов 2010: 59). Съвременните виждания по проблема вървят в посока отделяне на този език като относително самостоятелна подсистема в рамките на специализираните езици в рамките на даден национален език, и то не само в езиковедските среди (Колев 2005: 127; Милкова 2002: 243). Като цяло този език се подчинява на граматическите норми на националния език, ползва лексикалното му богатство, но определено има своята специфика на различните езикови нива.

Взаимоотношенията между специализирания юридически език и общоупотребимия са на принципа *pars pro toto*. Това означава, че юридическият език ползва възможностите на общоупотребимия език, но проявява спрямо него относителна самостоятелност. В това отношение ЗНА, чл. 9 е недвусмислен, като посочва, че разпоредбите се формулират на **общоупотребимия български език**. Това може да бъде единствено книжовният, литературен български език⁴.

Юридическият език е бил обект на различни описания (Колев 2006). Като базисни негови характеристики могат да се посочат особеностите:

- нормативен;
- ценностно неутрален;
- едносмыслен, обективен;
- позволяващ еднозначно тълкуване.

Интерес представляват не само използваните езикови средства (термини, специализирана лексика, съюзи, стереотипни фрази, основна употреба на ед. ч., на сегашно време, на деятелен залог, на стегнати синтактични конструкции), но и текстоизграждащите принципи на правния текст (яснота, четивност, краткост, оптимална структурираност). Тези два момента следва да са тясно свързани и взаимно обусловени, за да се постигне желаният ефект на нормативния акт (Шопов 2010: 163). Подходите към оразяване на езиковите особености обикновено са два: прескриптивен (препоръки за създаване на текст) и дескриптивен (описателен, интерпретиращ езикови находки в юридическите текстове).

В настоящата работа подхождаме дескриптивно, проследявайки езикови специфики на нормативните актове на различни езикови нива в тясна връзка с функциите им в текста.

1.2. Рамки, в които ще се разгледа езикът на нормативните актове

Езикът на нормативните актове носи характерните черти на езика на юридическите актове като цяло и може да се определи като ***език на действието*** (Милкова 2002:277). От гледна точка на теорията за действието за неговото осъществяване и респективно описание са необходими следните единици (Парсънс 1937:44):

- действащо лице/действащи лица (actor)
- цел на действието (предвиждана крайна ситуация, end)
- изходна ситуация (status)
- условие (conditions), при които могат да се осъществят действията
- средства (means), посредством които може да се осъществи действието (контролируеми и изменяеми от действащите лица)
- самото действие (action).

Тази релевантна за юридическия език рамка, в която се осъществява комуникацията в правните текстове, предполага използването на определени изразни средства, които ще бъдат разгледани долу по-подробно и съотнесени към различни езикови пластовете: лексикален, морфологичен и синтактичен. Така например компонентът *действащи лица* (actors) има своята проекция на лексикално ниво с названията за субектите (названия на съответните институции, деятели на престъпления и пр., използване на чужди и домашни думи и др.), с доминиране на глаголи и отглаголни съществителни, назоваващи действия. Същият този компонент се проектира на морфологично ниво чрез използваните словообразователни модели (напр. сложни думи, производни образувания), чрез избора на форми за ед. ч. и мн. ч. или маркиране на рода на имената. Основният компонент *действие* има своята проекция на морфологично ниво (чрез избора на глаголното време, чрез диференцираната употреба на страдателни и деятелни конструкции, чрез внимателния подбор на изразни средства за изразяване на модалности като „необходимост“, „възможност“ и др.), но и на синтактично ниво (напр. чрез използваните изразни средства за причина, обстоятелства, инструменти и др., изразявани и с помощта на определен тип словосъчетания и подчинени изречения).

Другият аспект, който следва да се има предвид при описание на юридическия език, е зададен от теорията за комуникацията. Р. Щолце описва три типа комуникация, релевантни за създаването на текст:

- високо ниво на специализираност на текста, абстрактно ниво на комуникация, осъществявана между експерти;
- средно ниво на абстрактност и специализираност на текстовете, използвани за комуникация между специалисти в съответната сфера за решаване на конкретни проблеми от дейността;
- ниско ниво на специализираност на текстовете, които са предназначени за неспециалисти, но заинтересовани от съответната проблематика. (Щолце 1999: 126–132)

Нормативните текстове, които са обект на настоящата работа, по същността си са текстове, при които се осъществява комуникация

между експерти, но в кръга на техните адресати (потребители) влизат и неспециалисти, което поставя специфични изисквания към словесното оформяне на текстовете: от една страна, тези текстове следва да са максимално прецизни от гледна точка на специализираната сфера на правото, от друга страна, те трябва да са кратки, ясни и разбираеми за евентуалните потребители непрофесионалисти (ЗНА, също и Колев 2006: 274 и сл.).

Когато се говори за специализиран език в дадена сфера, е необходимо да се отчете още един момент, важен от гледна точка на текстолингвистиката и намиращ своето място във вербализирането на съдържателната страна на текста, а именно текстовият жанр. В настоящата работа вниманието е насочено към езика на нормативните актове, които са текстове с определена, строго фиксирана макроструктура и със специфични изразни средства, подчинени на стриктно дефинираните функции на текста (регулиращи поведението в социума, прескриптивни функции). От основните функции на езика според Р. Якобсон (денотативна, апелативна, фатична/контактоустановяваща, експресивна, поетическа, метаязиковата) в разглежданите текстове се реализират основно денотативната, апелативната и метаязиковата функция. Възможност за по-точно описание на текстовите функции на нормативните актове ни дава класификацията на Бринкер, според която всеки текст има определени функции, реализирани в различен йерархичен порядък в различните текстови жанрове (Бринкер 2001: 102–123). Тези функции са информативна, апелативна, облигативна, контактна и декларативна. В нормативните актове доминират облигативната, декларативната и информативната функция, от които произтича и преференциалното използване на определени езикови средства. Изводите, които ще бъдат направени, ще се отнасят именно до този текстов жанр.

2. Езикът на нормативните актове на лексикално ниво

2.1. Общопотребима и специализирана лексика

Специализираният юридически език е възникнал на базата и в рамките на **общопотребимия български език**. Поради тази особеност от общопотребимия език в лексикалния състав са влезли

думи, използвани като термини в юридическия език, например: „вина“, „умисъл“, „добросъвестност“, „собственост“. Това обстоятелство поражда илюзията, че така юридическият текст е достъпен и разбираем за широк кръг адресати. На практика обаче често се оказва, че общоприетият смисъл на думата е недостатъчен за нуждите на правото. Това налага да се мине през процес на еволюция, при който думата ще придобие различно смислово съдържание, отговарящо на духа на закона, което обаче ще се отдалечи от смисловото съдържание, с което се използва в общоупотребимия език. Понякога дори банални и всекидневни думи могат да бъдат натоварени със специфично съдържание в рамките на юридическия език. Така например думата *смърт* в чисто житейски смисъл се свързва с приключване на жизненото битие на човека, но в езика на правото, например в този на осигурителното право, тя представлява осигурен социален риск. Тези различия в съдържанието на едни и същи думи могат да доведат до объркване и неправилна употреба. Много подходящ е приведенният от Милкова пример *юридическо лице* (Милкова 2002: 263). В ежедневието хора без правни познания използват термина и за обозначаване на лице с юридическо образование, въпреки че в правото така се обозначава особен вид колективен субект на правото. За да се неутрализират в известна степен такива обърквания, се фомулира и изискването на чл. 37 ал. 2 от Указа за прилагане на ЗНА: „Ако се налага отклонение от общоприетия смисъл на думата, с допълнителна разпоредба се определя смисълът им за съответния нормативен акт“. Друг е въпросът, че с тези определения трябва да се подхожда внимателно и разумно, което, за съжаление, нашият законодател невинаги прави. Така в нашето право за термина „свързани лица“ има дефиниции в повече от 25 закона (Хрусанов 2010: 70). В други случаи в опити да се прецизира съдържанието на думата с оглед нуждите на конкретния закон, се достига до крайности: така например в Закона за трансплантациите на органи, тъкани и клетки съществува легална дефиниция на *човешки труп*, който според закона е „тялото на човека след смъртта му“ (Петров 2010: 341).

Друга част от използваната в нормативни актове лексика може да бъде привнесена от **други специализирани области**, с които

правото взаимодействие. Това налага необходимостта в съответните актове да се внесе характерната терминология. Така например Законът за движение по пътищата (ЗДВП) неизбежно включва и технически термини, Законът за устройство на територията (ЗУТ) включва архитектурни и инженерни понятия, Законът за трансплантацията на органи, тъкани и клетки съдържа медицински понятия и т.н. Този процес на привнасяне на чужда на правото терминология протича на две нива. На едното ниво се запазва характерът на специализирана лексика от контактната сфера: напр. *трансплантация* е медицински термин, който си остава медицински, независимо че е вплетен в тъканта на нормативния акт. Във втория случай привнесената отвън лексика става част от юридическата лексика, т.е. има смислов трансфер, терминът придобива специфично юридическо съдържание, което ще се различава от първичното му съдържание, което е имал в областта, от която е взет (напр. *телесна повреда*: техническият термин „повреда“ се пренася в сферата на правото и приема в комбинация с прилагателното име „телесна“ специфично юридическо съдържание).

Третата част от правния лексикон се формира **вътре в юридическата наука**, следвайки собствената логика на правното регулиране (Милкова 2002: 267). Тези понятия, а оттам и термините, с които се обозначават, могат да имат своя произход в правната доктрина, както е случаят при *правна норма*, продукт на континенталната правна доктрина от XIX век. Понятията и термините могат да имат и юриспруденциален произход, т.е. да са използвани или дефинирани в съдебни решения и впоследствие да са получили широко употреба⁵.

2.2. Правни vs. легални (нормативни) понятия

В нормативните текстове се използват термини, в чиято основа лежат два вида понятия – правни и легални. Термини, зад които стоят правни понятия, са основният градивен елемент на правния език. Тези понятия имат няколко различни функции – описателна, конструктивна и свързваща. Описателната функция се изразява в това, че чрез правните понятия се описва правната действителност. Под конструктивна функция се разбира изграждането на правна система.

Освен това правните понятия служат за външното свързване на правната система с други правни системи, дотолкова правните понятия в известен смисъл са станали универсални. Легалните понятия от своя страна нямат същите функции. Под легално понятие се разбира понятие, което е дефинирано в текста на правната норма в конкретната правна система. Те също имат описателна функция, но тя не е водеща, на преден план излиза оценъчната им роля, те служат като критерий за преценка. Легалните понятия също са средство за изграждане на правната система, съответно и те имат конструктивна функция. Но при тях отсъства свързващата функция на правните понятия. Те имат строго ограничена употреба в рамките на закона, за който са създадени, затова и не могат да изпълняват обединяваща функция по отношение на правната система, вж. *длъжностно лице* по чл. 93 т. 1 от НК (пример по Ташев 2007: 134 и сл.).

2.3. Чужди думи

Относно чуждите думи в българските нормативни актове чл. 36 ал. 2 на Указ за прилагане на ЗНА посочва, че „чужди думи и изрази се използват само ако са станали трайна съставка на българския език или не мога да бъдат заменени с български“. Това изискване към езика на нормативните актове поставя не само нашият законодател. Така например част от извършената през 1998 год. реформа на английското процесуално право представлява изчистване на процесуалните правила от неразбираема за обикновения гражданин чужда терминология (Колев 2006: 262).

Употребата на чужди думи в нормативните ни актове е неизбежна. От една страна, има правни термини, чийто произход е от гръцки (*политика, демокрация*) или латински език (*акт, кредитор*). Тези термини са навлезли в съвременните езици и са се съхранили до днес. Така те са станали трайна съставка на езика. От друга страна, обществените отношения, които правото е призвано да брани, не са константа, те се променят, създават се нови. Така се появяват нови термини, които обозначават новите обществени отношения и дотолкова, доколкото към днешна дата английският език се е утвърдил като световен, тези термини се създават и навлизат в другите езици на английски език.

В последните години, главно поради процесите на глобализация, се наблюдава все по-засилена употреба на чужди думи извън международно утвърдените понятия. Тези чуждици намериха място в общоупотребимия език, в медиите, откъдето пък съвсем естествено чрез юридически съчинения навлязоха в езика на нормативните актове. Въвеждането на някои от тези думи в нашето законодателство бе необходимо и успешно проведено – било то поради невъзможност да бъдат заменени с български (например думата *прекурсор*)⁶, било то поради факта, че значението на тези думи е ясно, не буди двоумение при употребата им, напр. *оферта*.

С други чужди думи обаче възникнаха определени проблеми. Понякога се пренебрегва моментът, че за въпросната дума съществува български еквивалент, който е далеч по-утвърден и ясен, срв. *мониторинг – наблюдение* (Хрусанов 2010: 58). Няма логичен, а и юридически аргумент защо е предпочетена чуждата дума. Недоумение буди и употребата на израза „признава *ipso facto*” в Закона за приемане на декларациите... (ДВ, бр 66 от 1992 год.), след като безпроблемно би могъл да се използва изразът „от само себе си“ (Милкова 2002: 273). Тези думи едва ли биха „спънали“ професионалиста в разбирането му на правната норма, но както е известно, правните норми имат действие към неограничен кръг субекти. Употребата на такива думи ще направи за част от тях разбирането на закона трудна задача. Същевременно обаче върху тях ще се прилага правилото, че „незнанието на правото не извинява“. Така се стига до положение, при което излишната и неоправдана употреба на такива думи и изрази води до неравнопоставеност на адресатите на закона, а в някои случаи дори и до престъпно използване на неразбирането на един или друг закон. Поради това е важно да се спазва законовото изискване чужди думи да се използват само при липсата на родни такива.

Друг проблем, който възниква с привнесената чужда лексика, е, че понякога тя не се дефинира ясно или има няколко дефиниции, които си противоречат, какъвто е случаят при *брокер*. Очевидно думата е станала трайна съставка на българския език през последните десетилетия, т.е. има основание тя да бъде употребена в текста на нормативен акт. На езика на неюриста „брокер“ може да има

различно значение, което налага необходимостта в допълнителните разпоредби на съответния нормативен акт да се обясни смисълът, който влага законодателят в конкретния случай. И тук започва разминаването. Според Наредба 1 от 15.09.2003 год. за изискванията към дейността на инвестиционните посредници *брокер* е физическо лице (ФЛ), което по договор с инвестиционен посредник непосредствено сключва и изпълнява сделки с ценни книжа за собствена сметка на инвестиционния посредник или за сметка на негови клиенти на регулиран пазар на ценни книжа или извън него. В същото време според Закона за стоковите борси и тържищата брокерът е ФЛ, което сключва сделки на борсата от името на член на стоковата борса (Хрусанов 2010: 133–134). Такъв подход на даване на различни определения на един и същ термин в различни нормативни актове не е лишен от логика по принцип. Отделните нормативни актове уреждат специфични обществени отношения и с оглед нуждите им стесняват или разширяват понятието. Но от друга страна, особено когато става дума за чуждица, чийто смисъл и без друго не е достатъчно ясен, липсата на единно понятие в комбинация с наличието на две коренно различни дефиниции „увеличава вероятността от неразбиране на съответния термин и води до допълнителни усложнения и объркване“ (Хрусанов 2010: 133).

Такива несполучливи езикови решения на законодателя ни се обясняват с различни аргументи. След влизането ни в ЕС и с необходимостта да съобразим правото си с европейското процесът на навлизане на чуждици в нормативните ни актове се засили още повече. Обяснението на законотворците е, че това са думи или изрази, използвани в съответния акт на ПЕС и поради това българският закон трябва да ги възприеме. Тези и други аргументи обаче не могат да оправдаят безкритичната употреба на чуждици. Първо, защото такава употреба противоречи на ЗНА и второ, защото в нередки случаи предизвиква и комичен ефект. Такъв е случаят с проекта за Закон за здравето, в който се говори за „приоритет на промоцията на здраве и интегрираната профилактика на здраве“, а в допълнителните разпоредби „промоция на здраве“ е дефинирана като „комплекс от организационни, политически и икономически дейности и здравно образование, насочени към постигане на по-добро здраве на гражданите и към намаляване на риска от заболявания“ (Петров 2010: 336).

Тази и други несполучливи законови формулировки, резултат от изкуствено внедряване на чуждици в нормативните актове, налагат необходимостта от съвместен преглед от езиковеди и юристи на текстовете на нормативните ни актове. Такъв преглед би „пресял“ чуждите думи, които наистина са намерили място в езика ни и чийто смисъл е известен на всеки среднестатистически българин, от тези, за които има известна българска дума и най-вече чийто смисъл не е напълно ясен.

3. Морфологични особености на езика в нормативните актове

3.1. Употреба на глаголните категории време, залог, наклонение, лице

Във връзка с посочената особеност на езика на нормативните актове като език на действието и с доминиращите функции на текстовия жанр *нормативен акт* е напълно естествено основният конституент в текстовете да е глаголът сказуемо с неговите основни, важни за комуникацията граматически категории време, залог и наклонение.

време: използваното в правните актове време е сегашно поради обстоятелството, че валидността им е винаги в настоящето и обхваща отрязък от бъдещето до момента, в който се отмени тяхното действие (Милкова 2002:302). Използването на сегашно време е мотивирано допълнително и от обстоятелството, че в семантиката му влиза и елементът „общовалидност“, който кореспондира със задължителния характер на нормативния акт.

Прегледаните нормативни актове доказват това твърдение. Отклонение се наблюдава в подчинени изречения, в които се изразява предходност, срв.

*Чл. 40ж. (5) В случай че при решаването на спор, свързан с колективно управление, медиаторът е **отправил** писмено предложение до страните и в продължение на един месец от получаването му нито една от тях **не е направила** писмено възражение, се приема, че предложението е прието.* (Закон за авторското право)

залог: На разположение на законотворците са два залога на българския глагол: деятелен и страдателен. Изборът на един от тях позволява да се определи кое е важното в изречението: субектът на действието или целта му. За предпочитане е употребата на деятелен залог, при който задължително се посочва кой извършва или е длъжен да извърши съответното действие (Милкова 2002:302, Шопов 2010: 163, Колев 2006: 266).

Прегледаните законови текстове съдържат разнообразни форми на използвани страдателни конструкции:

➤ **възвратни глаголни форми с посочен деятел**, срв.

Чл. 58. (1) (Предишен текст на чл. 58, доп. – ДВ, бр. 28 от 2000 г., в сила от 05.05.2000 г., изм. – ДВ, бр. 99 от 2005 г., в сила от 10.01.2006 г., доп. – ДВ, бр. 25 от 2011 г., в сила от 25.03.2011 г.) Съгласието за публично изпълнение на живо и чрез запис, за излъчване по безжичен път или предаване и препредаване по кабел на музикални или литературни произведения, които са били вече разгласени, се дава предварително и писмено от автора или упълномощена от него организация за колективно управление на авторските права, която договаря, събира и изплаща дължимите възнаграждения. Когато съгласието се дава от организация за колективно управление, ползвателят е длъжен да ѝ предоставя точен отчет за използваните произведения и техните автори. (Закон за авторското право)

➤ **възвратни глаголни форми без посочен деятел** – срв. също и особено честата употреба на конструкцията „ в такъв случай ... се смята/счита, че ...”

(4) Аудио-визуалното произведение се счита за завършено, когато по споразумение между режисьора и продуцента бъде установен окончателният му вариант. (Закон за авторското право)

➤ **страдателно причастие**

Чл. 60. Авторът има право да използва своето вече публикувано в периодично издание произведение след датата на публикацията, освен ако писмено не е било уговорено друго. (Закон за авторското право)

Интересна констатация може да се направи при проследяване на изразните средства за забрана в Закона за движение по пътищата, където се използват синонимни страдателни конструкции – възвратна и страдателнопричастна:

<p>Чл. 19 2) (Нова - ДВ, бр. 43 от 2002 г., в сила от 26.04.2002 г.) Когато на пътя има платно, обособено за движение на релсови превозни средства, се забранява движението на нерелсови пътни превозни средства по него.</p>	<p>Чл. 15 (7) (Нова - ДВ, бр. 54 от 2010 г.) Забранено е преминаването и паркирането на моторни превозни средства в паркове, градини и детски площадки в населените места извън обозначените за това места.</p>
---	---

Преобладаващите страдателни конструкции с липсващ деятел се използват в случаите, когато деятелят е ясен от контекста (обикновено става дума за институции, органи на управление и др.)

наклонение: Поради необходимостта от яснота и еднозначност на предписанията в нормативните текстове в тях се изключва употребата на условно наклонение. Регулиращият, задължаващият или забраняващият характер на текстовете налага използване на разнообразни лексикални средства в изявително наклонение, напр. конструкции от типа *разрешава се/разрешено е; забранява се/забранено е; длъжен е; трябва*. За реализиране на тези функции се използват и възвратните страдателни конструкции, срв.

Чл. 26. *Преди да завие или да започне каквато и да е маневра, свързана с отклонение встрани, водачът е длъжен своевременно да подаде ясен и достатъчен за възприемане сигнал. Сигналът се подава със светлинните пътепоказатели на превозното средство, а за превозните средства, които нямат светлинни пътепоказатели или те са повредени – с ръка. Сигналът, подаван със светлинните пътепоказатели, трябва да е включен през цялото време на извършване на маневрата и се прекратява веднага след приключване на маневрата. Сигналът, подаван с ръка, може да бъде прекратен непосредствено преди започване на маневрата. (Закон за движението по пътищата)*

Особено много законодателят внимава в употребата на модалните глаголи *мога* и *трябва*: в административното право този глагол изразява „свобода на усмотрението на административния орган”, но употребата му е неприемлива за случаите, когато „органът е ограничен в приемане на решения или става дума за забрани или изисквания” (Колев 2006: 263 и сл.).

лице на глаголната форма: При т. нар. властнически предписания се използва основно форма за 3 л. ед. ч. или мн. ч. в зависимост от това дали става дума за нормативни, или индивидуални юридически актове (Милкова 2002: 278).

3.2. Маркиране на рода на съществителните

Този придобил особена актуалност в последните години проблем произтича от две основни изисквания:

- в правните норми се формулират абстрактни правила, задължителни за всички адресати (мъже и жени)
- равноправие и равнопоставеност на лицата

В немската езикова практика например съществува задължително удвояване на названията с цел еднозначно маркиране на пола. В нормативните актове в български език лицата се назовават чрез:

- използване на форма за м.р. в събирателното ѝ значение (не като идентификатор на пол), напр. *автор, издател* в Закона за авторското право.
- използване на съществителни със събирателно значение, напр. *персонал, лице, страна*
- маркиране на двата пола, когато се обозначават физически лица.

Последната възможност трябва да се прилага внимателно и с оглед на приемливостта респ. неприемливостта на названието (срв. **омбудсманка*).

Интересни разсъждения по този въпрос намираме при Д. Милкова, която поставя проблематиката за езиковото равнопоставяне на мъже и жени в контекста на историческото развитие на обществото и посочва, че очевидно трябва да се извърви още доста път, преди и езиковото равнопоставяне да стане реален факт (Милкова 2002: 310).

3.3. Употреба на форми за единствено и множествено число

Този въпрос със своята чисто граматическа страна (формообразуване, съгласуване между съществително и глагол в текста) има своеобразна проекция в езика на юридическите текстове и както справедливо отбелязва Милкова, коректното използване в юридическите текстове зависи както от правната култура на субекта, създаващ юридическия акт, така и от общата му езикова култура (Милкова 2002: 306).

Проблемът се изостря, когато се формулират изисквания, задължения или пък забрани към лица. Когато в нормативния акт се посочва лице в генерализирана употреба (напр. *автор* в Закона за авторското право), се предпочита формата за единствено число. Форми за мн.ч. са оправдани в случаите, когато се визират напр. всички лица в рамките на един орган (*депутати* като синоним на *парламент*).

4. Синтактични особености в нормативните актове

4.1. Изреченски структури. Словоред в изреченията

Предпочитаният тип изречения, който се препоръчва за разглеждания текстови жанр, е обикновеното просто изречение. Аргумент в полза на кратките изречения е способността на адресата да схваща оптимално до 22 думи в краткотрайната си памет (Колев 2006: 266). Това изискване не се реализира толкова често в практиката поради факта, че текстът трябва да е достатъчно информативен, което налага внасяне на уточнения и съответно разширяване на изречението. Приведеният по-долу пример от Закона за движението по пътищата отговаря на изискването за последователност на изложението: *деятел – действие – обект (кой – прави – какво)*, но необходимостта да се обхванат всички компоненти на обекта, назовани със специализираните обозначения, превръща изречението в трудно за проследяване изброяване:

Чл. 1. (1) *Този закон урежда правилата за движение по пътищата, отворени за обществено ползване, изискванията към пътните превозни средства за участие в движение*

нието по тези пътища, изискванията за правоспособност на водачите на пътните превозни средства, правата и задълженията на участниците в движението и на съответните служби и длъжностни лица, както и принудителните мерки, които се прилагат, и наказанията за нарушаване на разпоредбите на този закон и на издадените въз основа на него нормативни актове.

Изискваната синтактична простота доста често се пренебрегва, което може да си види от следния пример:

Чл. 2. (1) *Отворен за обществено ползване е всеки път, условията за използване на който са еднакви за всички участници в движението. Лицата, стопанисващи пътища, които не са отворени за обществено ползване, са длъжни да ги обозначат.*

Друг важен проблем е словоредът в изреченската структура. В български език той е сравнително свободен. Това облекчение обаче крие в себе си и някои опасности. Така например възможността да се изразят синтактични отношения на пасивност или на деятелност с помощта на предлога *от* може да доведе до многозначност, срв. конструкция като *кражба от физическо лице*: тук може да възникне въпросът дали физическото лице е извършител на деянието, или потърпевш.

Друг словореден момент, който заслужава внимание, е свързан с обстоятелството, че редът на частите в изречението трябва да е подчинен на логиката на извършваното действие. За илюстрация ще сравним следните два текста от Закона за движението по пътищата:

Чл. 27. При наличие на остров или препятствие на платното за движение *водачът на пътно превозно средство може да премине от неговата лява или дясна страна, освен в случаите, когато:*

1. пътен знак указва страната, от която да се премине;

Тук изречението започва с обстоятелствено пояснение, а не с подлога. Този словоред е оправдан от гледна точка на последователността на действието: по време на пътуване възниква препятствие, след което се реагира по регламентиран начин. Не така обаче стоят нещата при втория текст:

Чл. 9. (1) По пътищата, отворени за обществено ползване, е забранено движението на верижни машини и използването на гуми с шипове. Движение на пътни превозни средства с вериги за сняг е разрешено само когато пътните условия изискват това.

И тук подлогът следва след обстоятелството. Това подреждане не е логично от гледна точка на последователността на извършваното действие: отправната точка е превозното средство, което се движи и за което се поставят определени ограничения. Тази логика е спазена във второто изречение от текста.

Важен момент за подредбата на елементите в изреченската структура се явява необходимостта, изразите, които носят основния смислов товар, да заемат водещи позиции в изречението, като по този начин вниманието „се концентрира върху правния субект – адресат на съответната разпоредба”. Дължината на изречението е свързана и с друго изискване: то да изразява само една мисъл (Колев 2006: 266).

4.2. Сложни изречения. Честотност на подчинените изречения.

В нормативните актове изискването за краткост колидира с необходимостта от подробно описание на субектите и обектите на нормативния акт, на деянията и обстоятелствата около тях. Тази необходимост налага използването не само на разширени прости изречения, (срв. **Наследяване на авторското право Чл. 32. (1) След смъртта на автора авторското право преминава върху неговите наследници по завещание и по закон съгласно Закона за наследство.**), но и на сложни съставни.

Честотността на определен тип подчинени изречения произтича от логиката на самия нормативен акт. Като емпирична база за наблюденията ни в този раздел ще послужи съпоставката на два правни акта: на Наказателния кодекс и на Закона за авторското право. НК уточнява кой подлежи на преследване, при какви обстоятелства, с какви последствия. Прегледът на използваните в текста синтактични конструкции показва следната картина на преобладаващи подчинени изречения:

- **Определителни изречения:** тяхната честота може да се обясни с необходимостта от уточняване на характерни черти на обекти/субекти на правния акт, срв.

Чл. 2. (1) *За всяко престъпление се прилага онзи закон, който е бил в сила по време на извършването му.*

За постигане на желаната икономичност законотворците прибягват до употребата на обособени причастни конструкции в качеството им на определения, срв.

Чл. 5. *Наказателният кодекс се прилага и към чужденци, извършили в чужбина престъпления от общ характер, с които се засягат интересите на Република България или на български граждани.*

➤ **подложни изречения:** при прецизиране на лицата, спрямо които се прилага съответен закон, се прибягва до този тип изречения, срв.

Чл. 353з. *(Нов – ДВ, бр. 26 от 2004 г., предишен чл. 353д – ДВ, бр. 33 от 2011 г., в сила от 27.05.2011 г.) Който в нарушение на закон използва минерална вода за стопанска дейност, се наказва с лишаване от свобода до една година и глоба до пет хиляди лева.*

➤ **Обстоятелствени изречения:** необходимостта да се очертаят условията, при които извършването на дадено действие се превръща в подлежащо на преследване деяние, води до засилената употреба на подчинени изречения за указване на разл. обстоятелства, и то главно за условие, срв.

Чл. 12. ... (2) *Превишаване пределите на неизбежната отбрана има, когато защитата явно не съответствува на характера и опасността на нападението. ... (4) (Предишна ал. 3 – ДВ, бр. 62 от 1997 г., изм. – ДВ, бр. 28 от 1982 г., в сила от 01.07.1982 г.) Деецът не се наказва, когато извърши деянието при превишаване пределите на неизбежната отбрана, ако това се дължи на уплаха или смущение.*

Малко по-различна е картината на използваните подчинени изречения в Закона на авторското право. Поради обстоятелството, че законът урежда авторски права, т.е. става дума за определен правен субект, тук няма подложни изречения. Затова пък обстоятелствените изречения се допълват с подчинени изречения с темпорално значение, което е релевантно по отношение на описваната ситуация:

Чл. 40ж. *(Нов – ДВ, бр. 25 от 2011 г., в сила от 25.03.2011 г.) (3) Медиаторът започва работата си, след като постигне с*

двете страни писмено съгласие за това. Съгласието трябва да решава и въпроса за възнаграждението на медиатора и условията за изплащането му от страните.

Относно количеството използвани подчинени изречения може да се установи по-висока честотност на изреченията с едно подчинено изречение.

Сравнително лесни за възприемане са сложните изречения с повече от едно подчинено изречение, които обаче се отнасят само към главното изречение, срв.

Чл. 2. ... (2) Ако до влизане на присъдата в сила последват различни закони, прилага се законът, който е най-благоприятен за дееца.

Проблеми с разбирането и възприемането на текста създават най-вече сложно конструирани изречения от типа:

Чл. 206. (Изм. – ДВ, бр. 28 от 1982 г., в сила от 01.07.1982 г.)
(1) (Изм. – ДВ, бр. 10 от 1993 г., изм. – ДВ, бр. 26 от 2010 г.)
Който противозаконно присвои чужда движима вещ, която владее или пази, се наказва за обсебване с лишаване от свобода от една до шест години.

(2) (Доп. – ДВ, бр. 92 от 2002 г.) Обсебване има и когато част от вещта принадлежи на дееца, както и когато вещта принадлежи на дееца, но е обременена със залог и деецът се разпореди с нея неправомерно, без да запази правата на зложния кредитор, или когато деецът заложил чужда вещ, с което се затруднява удовлетворяването на кредитора.

4.3. Съюзи

Поради сложността и многопластовостта на материята законотворците са принудени да използват определени съюзи. С най-голяма честота се откроява съюзът **и**. Този съюз се използва при обединяване на няколко предпоставки в правните норми, при кумулативно свързване на различни правни последици с едно фактическо обстоятелство (Колев 2006: 269).

При изброявания различните части се отделят със запетая, като в последната част се появява съюзът „и” или „а също”. За да се избегне повторение на съюза **и**, се използват като еквиваленти „а също”, „както и”.

Друг съюз, често използван при нормативните актове, е „или”:

- при предвидени в правната норма алтернативни условия;
- при такова свързване на правните последствия с фактическите обстоятелства, че всеки път настъпва само едно от тях (Колев 2006: 265).

С особена честота в нормативните актове се характеризират и съюзите **когато, ако** (за изразяване на условия). Сравнително рядко се срещат съюзи с темпорални значения, напр. **след като** или съюзи за цел, напр. **за да**.

4.4. Интертекстуалност. Свързаност на текста

Едно от основните изисквания към текста въобще е неговата кохерентност и кохезивност, т.е. смислова и формална свързаност. Тази свързаност се осъществява чрез спазване на строгите изисквания към макроструктурата на нормативния текст (номераация, обща и специална част и др.). Други индикатори за свързаността на текста са:

- местоимения (лични, показателни) и местоименни думи (*той, тя, те, същият/същата*);
- местоименни наречия.

Характерна особеност на нормативните актове е тяхната свързаност с други текстове, които са най-често предходни редакции или препратки към други закони. Тази интертекстуалност се осъществява със специфични езикови средства, срв. приведения по-долу член от Наказателния кодекс:

Чл. 206. (Изм. – ДВ, бр. 28 от 1982 г., в сила от 01.07.1982 г.)
(1) (Изм. – ДВ, бр. 10 от 1993 г., изм. – ДВ, бр. 26 от 2010 г.)
Който противозаконно присвои чужда движима вещ, която владее или пази, се наказва за обсебване с лишаване от свобода от една до шест години.

Въпреки строгите правила за създаване на нормативния текст, които гарантират неговата смислова и формална свързаност на макро- и на микроново, могат да възникнат проблеми (вж. примерите по-горе в раздел 3). Затова е препоръчително окончателната редакция на нормативния акт да се извършва в сътрудничество с компетентен носител на езика и специалист езиковед.

5. Заключение

Разгледаните и анализирани нормативни актове показват, че като цяло съществува стремеж за спазване на изискванията на Закона за нормативните актове (ЗНА) при създаването на законовите текстове. Констатираните неточности на различните езикови нива показват необходимостта от по-висока езикова компетентност на нашите законотворци и сътрудничество между езиковеди и юристи.

БЕЛЕЖКИ

¹ За този интерес свидетелства напр. публикация на първа страница във в. *Труд* от 29.12.2013 г., където се коментира допуснат лапсус от страна на Министерство на здравеопазването във връзка с корекция на Наредба № 40, където вместо *уролог* се използва неуместно *гинеколог*.

² Така например за юриста присъстващото във всяка модерна правна система понятие *форсмажорни обстоятелства*, с което се обозначава обективната невъзможност за изпълнение на договорни задължения, е интересно поради евентуални различия между националните правни системи: в немското право то включва обстоятелства като природни бедствия, законодателни промени и стачки, във френското право липсва условието стачка (Щолце 1999: 171).

³ Интензивно се извършва не само писмен, но и устен превод, срв. нововъзникналата форма *community interpreting*, с подвида ѝ устен превод, осъществяван от самото начало до края на съдебния процес. Пресечните точки между език и право, реализирани в превода, повдигат и една сериозна дискусия относно това кой трябва да превежда юридически текстове, срв. публикацията „Преводачи и юристи – приятели или врагове?“ (Илиева-Сивкова 2010: 313).

⁴ Едно уточнение: Общопотребим е не само книжовният език, общопотребим може да е и жаргонният език, а и някои диалектни форми също. Законодателят е бил лаконичен при формулирането на чл.9 от ЗНА, вероятно отчитайки и факта, че при една средна езикова култура адресатите на закона сами ще могат да стигнат по пътя на стеснителното тълкуване до правилния тълкувателен резултат, а именно под общопотребим български език да се разбира единствено книжовният, литературен български език (Милкова 2002: 256–257).

⁵ Понятия и респ. термини, възникнали в съдебната практика, са по-характерни за прецедентното право, така че е трудно да се посочи доколко у

нас правни понятия или термини се изковават наистина в съдебната практика (Ташев 2007: 135).

⁶ Вж. описанието: **Прекурсор** е вещество, използвано за синтез на суровини и продукти, подлежащи на специална законова регулация, срв. <http://bg.wikipedia.org/wiki/Прекурсор>. Понятието е дефинирано в два закона: в Закона за забрана на химическото оръжие и за контрол на токсичните химически вещества и техните прекурсори и в Закона за контрол върху наркотичните вещества и прекурсорите.

ЛИТЕРАТУРА

Арънсън, Елиът 2009: *Човекът – „социално животно”*. София: Д. Яков.

Aronson, Eliot 2009: *Chovekat – “socialno shivotno”*. Sofia: D. Yakov.

Илиева-Сивкова 2010: Илиева-Сивкова, Л. Преводачи и юристи – приятели или врагове? // Шопов, Т., Д. Хрусанов. *Право и език. Насоки за писане и редактиране на правни текстове*. София: Унив. изд. СУ „Св. Климент Охридски”, 313–327.

Илева-Сивкова 2010: Ileva-Sivkova, L. Prevodachi i juristi – priyateli ili vragove? // Shopov T., D. Hrusanov. *Pravo i ezik. Nasoki za pisane i redaktirane na pravni tekstove*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo SU „Sv. Kl. Ohridski“, 313–327.

Колев 2005: Колев, Т. *Правото на езика и езикът на правото*. // *Право и език*, т. 2 София: Университетско издателство СУ „Св. Кл. Охридски”, 120–131.

Kolev 2005: Kolev, T. Pravoto na ezika i ezikat na pravoto. // *Pravo i ezik*, t. 2, Sofia: Universitetsko izdatelstvo SU „Sv. Kl. Ohridski“, 120–131.

Колев 2006: Колев, Т. *Теория на правотворческата дейност. Ролята на нетипичния законодател*. София: Унив. изд. СУ „Св. Климент Охридски”, 2006.

Kolev 2006: Kolev, T. *Teoriya na pravotvorcheskata dejnost. Polyata na netipichniya zakonodaatel*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo SU „Sv. Kl. Ohridski“, 2006.

Коруев, Томов 2010: Коруев, Т., Д. Томов. Правни понятия в журналистическия език. // Шопов, Т., Д. Хрусанов. *Право и език. Насоки за писане и редактиране на правни текстове*. София: Унив. изд. СУ „Св. Климент Охридски”, 347–358.

Koruev, Tomov 2010: Koruev, T., D. Tomov. Pravni ponyatiya v shurnalisticheskiya ezik. // Shopov T., D. Hrusanov. *Pravo i ezik. Nasoki za pisane i*

redaktirane na pravni tekstove. Sofia: Universitetsko izdatelstvo SU „Sv. Kl. Ohridski“, 347–358.

Милкова 2002: Милкова, Д. *Юридическа техника*. София: Сиби, 2002.

Milkova 2002: Milkova, D. *Yuridicheska tehnika*. Sofia: Sibi, 2002.

Петров 2010: Петров, Вл. Тъжно-смешни разсъждения върху българското нормотворчество. // Шопов, Т., Д. Хрусанов. *Право и език. Насоки за писане и редактиране на правни текстове*. София: Унив. изд. СУ „Св. Климент Охридски“, 327–347.

Petrov 2010: Petrov, Vl. Tashno-smeshni razsashdeniya varhu balgarskoto normotvorchestvo. // Shopov T., D. Hrusanov. *Pravo i ezik. Nasoki za pisane i redaktirane na pravni tekstove*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo SU „Sv. Kl. Ohridski“, 327–347.

Стойнов 2008: Стойнов, Ал. *Наказателно право. Обща част*. София: Сиела, 2008.

Stojnov 2008: Stojnov, Al. *Nakazatelno pravo. Obsta chast*. Sofia: Siela, 2008.

Хрусанов 2010: Хрусанов, Г. За чуждите думи в българските закони. // Шопов, Т., Д. Хрусанов. *Право и език. Насоки за писане и редактиране на правни текстове*. София: Унив. изд. СУ „Св. Климент Охридски“, 132–137.

Hrusanov 2010: Hrusanov, G. Za chushdite dumi v balgarskite zakoni. // Shopov T., D. Hrusanov. *Pravo i ezik. Nasoki za pisane i redaktirane na pravni tekstove*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo SU „Sv. Kl. Ohridski“, 132–137.

Хрусанов 2010: Хрусанов, Д. Нормативни изисквания към правния език. // Шопов, Т., Д. Хрусанов. *Право и език. Насоки за писане и редактиране на правни текстове*. София: Унив. изд. СУ „Св. Климент Охридски“, 55–60.

Hrusanov 2010: Hrusanov, D. Normativni iziskvaniya kam pravniya ezik. // Shopov T., D. Hrusanov. *Pravo i ezik. Nasoki za pisane i redaktirane na pravni tekstove*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo SU „Sv. Kl. Ohridski“, 55–60.

Шопов 2010: Шопов, Т. За езика и стила на нормативните актове. // Шопов, Т., Д. Хрусанов. *Право и език. Насоки за писане и редактиране на правни текстове*. София: Унив. изд. СУ „Св. Климент Охридски“, 162–166.

Shopov 2010: Shopov, T. Za ezika i stila na normativnite aktove. // Shopov T., D. Hrusanov. *Pravo i ezik. Nasoki za pisane i redaktirane na pravni tekstove*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo SU „Sv. Kl. Ohridski“, 162–166.

Brinker 2001: Brinker, Kl. *Linguistische Textanalyse : eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden / 5.*, durchges. und erg. Aufl. – Berlin : Erich Schmidt (Grundlagen der Germanistik ; 29), 2001.

Stolze 1999: Stolze, R. *Die Fachübersetzung. Eine Einführung*. Tübingen: Narr, 1999.

Parsons : Parsons, T. *Handlungstheorie* <http://www.multimedia-pflege.de/paed/soziologie/pars37.html>

Закон за авторското право <http://www.lex.bg>

Zakon za avtorskoto pravo <http://www.lex.bg>

ЗДвП (Закон за движението по пътищата) <http://www.lex.bg>

ZDvP (Zakon za dvizhenieto po patishtata) <http://www.lex.bg>

Закон за забрана на химическото оръжие и за контрол на токсичните химически вещества и техните прекурсори <http://www.lex.bg>

Zakon za zabrana na himicheskoto orazhie i za kontrol na toksichnite himicheski veshtestva i tehните prekursori <http://www.lex.bg>

Закон за контрол върху наркотичните вещества и прекурсорите <http://www.lex.bg>

Zakon za kontrol varhu narkotichните veshtestva i prekursorite <http://www.lex.bg>

ЗНА (Закон за нормативните актове) (1973), посл. актуализация – ДВ, бр. 55 от 17.06.2003 г. <http://www.lex.bg>

ZNA (Zakon za normativните aktove) (1973), posl. aktualizatsiya –DV, br. 55 ot 17.06.2003 g. <http://www.lex.bg>

Закон за приемане на декларациите <http://www.lex.bg>

Zakon za priemane na deklaratsiite <http://www.lex.bg>

ЗУТ (Закон за устройство на територията) <http://www.lex.bg>

ZUT (Zakon za ustroystvo na teritoriyata) <http://www.lex.bg>

Закон за стоковите борси и тържищата <http://www.lex.bg>

Zakon za stokovite borsi i tarzhishtata <http://www.lex.bg>

НК (Наказателен кодекс) <http://www.lex.bg>

NK (Nakazatelen kodeks) <http://www.lex.bg>